

ΙΑΤΡΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ

ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΑΠΟ ΤΟΥ 1453 ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΟΣ

Υ Π Ο

Δρος ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΧΡ. ΕΥΤΥΧΙΑΔΟΥ
Ίατροῦ Παθολόγου

καὶ

ΣΠΥΡΟΥ Γ. ΜΑΡΚΕΤΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νέου ἐιδικοῦ κλάδου τῆς Ἱατρικῆς Ψυχολογίας καὶ ψυχικῆς ὑγιεινῆς ἔχει τίς ρίζες τῆς εἰς ἄγνωστα ἑλληνικὰ ἱατρικὰ χειρόγραφα καὶ εἰς ἐκδεδομένα ἱατρικὰ κείμενα, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, ἑλλήνων ἱατρῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι διέπρεψαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἢ τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον.

Εἶναι γνωστὴ ἡ διάκρισις ψυχικῶν καὶ σωματικῶν παθολογικῶν καταστάσεων καὶ αἱ μεταξὺ τῶν ἀλληλεπιδράσεις. Ἦδη κατὰ τὸ «Dictionary of Greek terms used in medicine» τοῦ 1564, ἑλληνικὸν χειρόγραφον τῆς Oxford Bodleian Library, διακρίνεται «ἀδυναμία φυσική, ψυχική»¹. Τὴν ἀξίαν τῆς ψυχολογικῆς θεραπείας τονίζει ἡ «Διαγνωστικὴ διάλεκτος», χειρόγραφον τοῦ 1462 τῆς Wellcome Historical Library, London. Εἰς ψυχικὰς παθολογικὰς καταστάσεις ὠφελεῖ καὶ «ἡ ἀπὸ λόγου βοήθεια»².

Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ὅρου «ἱατρικὴ ψυχολογία» εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱατρικὴν γραμματολογίαν ἀναφέρεται τὸ 1810 ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιον Γεωργιάδην, ἀκολουθοῦντα τὸν Γερμανὸν Ἰωάννην Μεσγέρον: «ἡ ἱατρικὴ ψυχολογία διαφέρει τῆς φιλοσοφικῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν θεωρεῖ τὴν ψυχὴν μεμονωμένην, ὡς ὃν δηλ. κεχωρισμένον τοῦ σώματος, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰς ιδιότητας αὐτῆς ἐρευνᾷ, ἐκείνη δὲ τοῦναντίον ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἰδίων θεωριῶν τὴν μετὰ τοῦ σώματος συνεζευγμένην ψυχὴν, καὶ τὰ ἐκ ταύτης τῆς ἐνώσεως προκύπτοντα φαινόμενα»³. Ὁ ἱατρὸς Νικόλαος Χορτάκης, εἰς Ἀθήνας τὸ 1848, ἐρευνᾷ τὴν «ψυχολογικὴν ἀνθρωπολογίαν, ἥτις καὶ ἐμπει-

1. A dictionary of Greek terms used in medicine, Oxford Bodleian Library, MS Bodl. 308, γράμμα Α'.

2. Διαγνωστικὴ διάλεκτος..., Wellcome Historical Library, Med. Soc. London, MS 52B, anno 1462, f. 367.

3. Ἰωάννου Δ. Μεσγέρου, Ἱατροφιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία, μετεφράσθη... ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου, Φιλιππουπόλιτου ἱατροῦ καὶ χειρουργοῦ, Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, σ. 31.

ρική ψυχολογία καλεῖται)⁴. Εἰς τὰς σχέσεις θεραπευτικῆς καὶ ψυχολογίας ἀναφέρεται τὸ 1855 ὁ Νικόλαος Κωστής, πρῶτος γραμματεὺς τῆς Ἱατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν: «τὰ ψυχικὰ ἰάματα ... εἰσὶν ἐπενέργειαι ψυχικαὶ διαβιβαζόμεναι καθ' ὀρισμένον τρόπον εἰς τὸν νοσοῦντα». Πρέπει (νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὴν Ψυχολογίαν ... Διὰ τῆς ψυχικῆς ταύτης θεραπείας ἐνεργεῖ ὁ ἰατρὸς κατ' εὐθεῖαν ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως τῶν νοσοῦντων)⁵. Ὁ Ἀναστάσιος Γεωργιάδης, γράφων εἰς ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν τὸ 1810 εἰς Βιέννην, ὑπογραμμίζει τὴν ψυχολογικὴν θεραπείαν: «νοσήματα ἐκ ψυχικῶν αἰτίων πηγάζοντά εἰσι καὶ τὰ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν ... ἐμποιούμενα ... ἃ τῆς ψυχολογικῆς θεραπείας οὐχ ἦττον, ἢ τῆς φαρμακευτικῆς χρήζουσι»⁶.

Ἐνδιαφέροντα ψυχολογικὰ ζητήματα, ἡ ψυχοπαθολογία αὐτῶν καὶ ἡ ἐφαρμοζομένη θεραπευτικὴ ἀγωγή ἐρευνῶνται ἀκολουθῶς:

1. Εὐφύτια.

Κατὰ τὸν πρεσβύτερον Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον τὸν ἐξ Οἰκονόμων, τὸ 1817 ἐν Βιέννῃ, «ἡ εὐφυΐα καθολικώτερον ἐκλαμβανομένη σημαίνει τὴν τοῦ ἀνθρώπου φυσικὴν δεξιότητα πρὸς τοῦτο ἢ πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἔργον, κατὰ τὴν ὁποῖαν προέχει τῶν ἄλλων»⁷. Πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς εὐφυΐας ἢ ἐπὶ διανοητικῆς καθυστερήσεως ἐφαρμόζεται θεραπευτικὴ ἀγωγή. Εἰδικὴ φαρμακευτικὴ σύνθεσις, κατὰ τὸν ἰατρὸν Ἰωάννην Ἀδάμη, ἀκολουθοῦντα τὸν Δαβὶδ Μαδάϊ, τὸ 1756 εἰς Ἀλλὴν τῆς Σαξονίας, ἀναπτύσσει τὴν ἐνδομήτριον ἀκόμη καταβολὴν τῆς εὐφυΐας: «περὶ ἐσσέντζιας γλυκείας, ἱατρικὸν ἰσχυτήριον ... βοηθεῖ πρὸς εὐφυΐαν τοῦ κνήματος, ἦτοι τοῦ βρέφους»⁸. Θεραπευτικῶς, ἐπὶ διανοητικῆς καθυστερήσεως, χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Βενιαμίν, τὸν 15ον αἰῶνα, κατὰ χειρόγραφον τῆς Oxford Bodleian Library, εἰδικὴ σκευασία: «φάρμακον συντεθὲν παρὰ ... τοῦ Βενιαμίν ... προσδίδωσιν εὐφυΐαν», περιέχει δὲ «ἱερὰν πικρὰν, τζιντζίβερι, σινήπι, πέπερι, ἴριν, μαστίχην... ὀξυπόριον, κύμινον. Ταῦτα ζύμωσον μετὰ ζωμοῦ μαλάθρου»⁹.

4. Ἀνθρωπολογία Σωματολογικὴ καὶ Ψυχολογική, φιλοπονηθεῖσα ὑπὸ Ν. Χορτάκη..., Ἐν Ἀθήναις 1848, σ. 1.

5. Ἐγχειρίδιον Φαρμακολογίας, συνταχθὲν ὑπὸ Ν. Κωστή, Καθηγητοῦ τῆς Φαρμακολογίας καὶ Μαιευτικῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ, Ἐν Ἀθήναις 1855, σ. 5.

6. Ἀντιπανάκεια..., ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου, Φιλιππουπολίτου ἱατροῦ καὶ Χειρουργοῦ, Ἐν Βιέννῃ 1810, σ. 142, 146.

7. Γραμματικῶν ἢ ἐγκυκλίων παιδευμάτων βιβλία δ', Κωνσταντῖνοῦ πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου, Ἐν Βιέννῃ 1817, σ. 26.

8. Σύντομος ἐρμηνεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ ὠφελείας μερικῶν ἐκλεκτῶν καὶ δοκιμασμένων ἱατρικῶν, παρὰ Δαβίδ Σ. Μαδάϊ, ἀρχιατροῦ, μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τὸ Λατινικὸν παρὰ Ἰωάννου Ἀδάμη, Ἐν Ἀλλῇ τῆς Σαξονίας 1756, σ. 31, 32, 35.

9. Φάρμακον συντεθὲν παρὰ Ἰουδαίου ἱατροῦ τοῦ Βενιαμίν, Oxford Bodleian Library, Cod. Miscel. ms Auct. T. 4. 3, s. XV, f. 206b.

2. Μ ν ή μ η .

Κατὰ τοὺς Μεσγέρον-Γεωργιάδην, «ἡ μνήμη» εἶναι «ἡ ἐντελεστάτη τῆς ψυχῆς δύναμις»¹⁰. Εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς μνήμης ἀναφέρεται ὁ Δημήτριος Καρακάσης, ἰατρός Σιατιστεύς Μακεδῶν, τὸ ἔτος 1760 εἰς τὴν "Ἄλλην τῆς Σαξονίας: «τῶν κακοήθων νοσημάτων... συντρέχουσι... μνήμης ὄλισθος»¹¹. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Καραϊωάννην, ἰατροφιλόσοφον ἐν Βούδα τῆς Οὐγγαρίας τὸ 1796, βαρὺ καὶ κοπιῶδες πνευματικὸν ἔργον εἶναι «δυσπερίληπτον τῇ μνήμῃ, ἀλλὰ καὶ σύγχυσι καὶ ἐνόχλησιν παρέχει»¹². Ὁ ὑγιεινολόγος ἰατρός Π. Ζωντανός, εἰς τὴν Ἑρμούπολιν τῆς Σύρου τὸ 1836, ἐρευνᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μνήμης καὶ πρεσβεύει ὅτι «ἡ μνήμη σχηματίζεται καὶ ἐντείνεται μὲ τὴν γύμνασιν»¹³.

3. Χ α ρ α κ τ ῆ ρ .

Ὁ Γ. Δαμαρτζίδης, ὑγιεινολόγος ἰατρός, κατὰ χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐρευνᾷ τοὺς χαρακτῆρας καὶ δὴ «τὰς νευρικὰς κράσεις» τῶν ἀτόμων. Οἱ χαρακτῆρες αὐτοὶ «ἔχουσι ὑψηλὰς ἰδέας καὶ ζωηρὰν αἰσθητικότητα, εἰσὶν... εὐκίνητοι καὶ πνευματώδεις»¹⁴. Εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου ἀναφέρεται ἑλληνικὸς κῶδιξ, ἡ «Ἱατρικὴ Ἐπιστήμη», τοῦ 15ου αἰῶνος, τῆς Cambridge University Library. Διαταραχαὶ ἔντονοι τοῦ χαρακτῆρος ὀδηγοῦν εἰς ψυχικὰς νόσους: «παθῶν ἑαυτὸν εἰς τοὺς χαρακτῆρας, ἐνέβαλεν εἰς μελαγχολίας»¹⁵. Κατὰ τὸν Π. Ζωντανόν, «ὀφείλει ἡ ἀνατροφή» τῶν παιδῶν «νὰ εἶναι σύμφωνος... μὲ τὴν κράσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου»¹⁶.

4. Ψ υ χ ο σ ω μ α τ ι κ α ἰ ἄ λ λ η λ ε π ι δ ρ ᾶ σ ε ι ς .

Ψυχοσωματικαὶ ἀντιδράσεις ὑπογραμμίζονται ὑπὸ τῶν ἰατρῶν συγγραφέων. Κατὰ τὸν Νικόλαον Χορτάκην, «ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα φαίνονται

10. Ἰωάννου Δ. Μεσγέρου, Ἱατροφιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία, σ. 38.

11. Περὶ τῆς φλεβοτομίας..., Δημητρίου Ν. Καρακάση, Σιατιστεύς, Halae ad Salicam, σ. 10.

12. Θεσαυρὸς Γραμματικῆς... ἰατροφιλόσοφου Κωνσταντῖνου Καραϊωάννου, Ἐν Βούδα 1796, Πρόλογος.

13. Περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασιῶν καὶ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀρρένων..., παρὰ Π. Ζωντανοῦ, ἰατροῦ, Ἐν Ἑρμούπολει 1836, σ. 68.

14. Ὑγιεινὰ Παραγγέλματα Γ. Δαμαρτζίδου, Χειρόγραφον 2859 Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, 19ου αἰῶνος, φ. 30.

15. Ἱατρικὴ Ἐπιστήμη, Cambridge University Library, MS Dd 11.54, s. XV, f. 10.

16. Περὶ ἀνατροφῆς, Π. Ζωντανοῦ, σ. 131.

ἀδιασπάστως συνδεδεμένα καὶ ἐπιδρῶντα ἀμοιβαίως ἐπ' ἄλληλα»¹⁷. Ὁ Πετράκης Ἡπίτης, τὸ 1816 ἐν Βιέννῃ, φρονεῖ ὅτι «εἰς τὴν ἀρρωστίαν ... προδιαθέτει ... φόβος, ὀργή, λύπη ... ὑποχονδριακὰ καὶ ὑστερικά πάθη ... ἀγρυπνία»¹⁸. Κατὰ τὸν Γεωργίου Ζαβίρα τὸν Σιατιστέα, ἀκολουθοῦντα τὸν οὐγγρον Ράτζ Σαμουήλ, ἐν Πέστη τὸ 1787, μεταξὺ τῶν «παροξυντικῶν αἰτιῶν τοῦ σαπροῦ συνεχοῦς πυρετοῦ εἶναι ... ἡ μακρὰ λύπη καὶ κατ'ἤφειαν»¹⁹. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Μιχαήλ, ἱατρὸν ἐκ Καστορίας, τὸ 1809 ἐν Βενετία, «χάνουσιν αἱ γυναῖκες ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον λύπην τὰ καταμήνια»²⁰. Ὁ Ἀναστάσιος Γεωργιάδης σημειώνει ὅτι «θυμός, ὀργή καὶ ἀγανάκτησις φλεγμονὴν ἐνίοτε ἥπατος ἐμποιοῦσιν»²¹. Αἱ ψυχολογικὰ καταστάσεις κατὰ τὸν «υἱὸν τοῦ φιλοσόφου Ἀμοιρούτζη», σύμφωνα μὲ χειρόγραφον τοῦ 16ου αἰῶνος τῆς Oxford Bodleian Library, ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ: «ὡς ἡ ἐρυθρότης τοῖς αἰσχυνομένοις καὶ ἡ ὠχρότης τοῖς φοβουμένοις»²². Ὁ ἱατρὸς Π. Σοφιανόπουλος, ἐν Ἀθήναις τὸ 1849, τονίζει ὅτι «ὁ θυμός, ἡ ὀργή, ἡ λύπη κόπτουσιν ἀμέσως τὴν ὄρεξιν»²³. Κατὰ Ποιήματα Ἱατρικὰ τοῦ Δημητρίου Καρακάση, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας τὸ 1775, ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχικῶν στενοχωριῶν γηράσκει ἐνωρίτερον, περιπίπτων «γῆρα πρόωρον ... πρὸς συντονωτάτων φροντίδων»²⁴. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, νοσήματα σωματικὰ ἐπηρεάζουν τὰς ψυχικὰς λειτουργίας. Κατ' ἐπιγραμματικὴν ρῆσιν τοῦ Ἀναστασίου Περδικάρη, ἱατροῦ Βερροιαίου, ἐν Κοσμοπόλει (Βιέννη) τὸ 1785, «νοῦσος παρεοῦσα δεινῶς ψυχὴν ἀμαυροῖ»²⁵.

5. Ὁ δὴ γίαι ψυχικῆς ὑγιεινῆς.

Σημειοῦνται ὀδηγίαι ψυχικῆς ὑγιεινῆς ἀφορῶσαι εἰς τὴν διαίταν, τὰς γενετησίους σχέσεις, τὴν ἐπίδρασιν τῆς μουσικῆς, τὴν διανοητικὴν ὑπερκόπωσην καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ψυχικῶν παθῶν τοῦ ἀνθρώπου.

17. Ἀνθρωπολογία, Ν. Χορτάκη, σ. 76.

18. Λοιμολογία ἢ περὶ τῆς πανώλης... παρὰ Πετράκη Κ. Ἡπίτου, ἱατροῦ, Ἐν Βιέννῃ 1816, σ. 60,51.

19. Ἱατρικὰ παραινέσεις... Ράτζ Σαμουήλ... μεταφρασθεῖσαι παρὰ Γεωργίου Ἱ. Ζαβίρα τοῦ Σιατιστέως, Ἐν Πέστῃ 1787, σ. 20.

20. Διαιτητικῆς Παραγγέλματα..., ὑπὸ Κωνσταντίνου Μιχαήλ τοῦ ἐκ Καστορίας, Ἐν Βιέννῃ 1809, σ. 178.

21. Ἀντιπανάχεια, Ἀναστασίου Γεωργιάδου, σ. 144, 348.

22. Τοῦ σοφωτάτου... κυροῦ Ἰσακίου... Ὅροι περὶ τῶν φυσικῶν τῆς ἱατρικῆς πράξεως... μεταγλωττισθέντων παρὰ ... υἱοῦ τοῦ φιλοσόφου Ἀμοιρούτζη τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος, Oxford Bodleian Library, Cod. Canon. Gr. 1, s. XVI, f. 108.

23. Ἐγκόλπιον περὶ χολέρας..., παρὰ τοῦ ἱατροῦ Π. Σοφιανοπούλου, Ἐν Ἀθήναις 1849, σ. 29.

24. Δημητρίου Καρακάση, ἱατροφιλοσόφου..., Ποιήματα ἱατρικὰ, Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1795, σ. 10.

25. Ἀποφθέγματα, Ὑποθήκαι καὶ Προγυμνάσματα, Ἀναστασίου Περδικάρη, ἱατροῦ Βερροιαίου, Ἐν Κοσμοπόλει 1785, σ. 145.

Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ ἱατροῦ Μαμουήλου Γλυυζωνίου τοῦ ἐκ Χίου, τὸ 1596 ἐν Βενετία, «νηστεύομεν κρέας, αὐγά, τυρί, ψάρι, λάδι... διὰ ὑγίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος»²⁶. Ὁ Συμεὼν Μάμας, τὸν 15ον-16ον αἰῶνα, κατὰ χειρόγραφον τῆς Bibliothéque Nationale de Paris, προειδοποιεῖ διὰ τὴν ἐπίδρασιν «ἀέρων, στοιχείων, τροφῶν δυνάμεων»²⁷ ἐπὶ τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας. Κατὰ τὸν Α.Ι. Κλάδον, ἀστυίατρον τοῦ Δήμου Ἀθηναίων τὸ 1836, ἀκολουθοῦντα τὸν Καίσαρα Οὐζίλιον, ἐταῖρον τῆς Ἱατροχειρουργικῆς Ἑταιρείας Ζακύνθου, «ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια ἔχουν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας... ὁ ἄφοβος δύσκολα κτυπᾶται ἀπὸ ... ἐπιδημίας ἢ κολλητικὰς ἀρρωστίας... νὰ ἀποφεύγωμεν τὰς αἰτίας ἢ ὁποιαῖς προξενοῦν θλίψας... ἢ κατὰχρησις τῶν ἀφροδισιακῶν εἶναι πολὺ κινδυνώδης»²⁸. Κατὰ τὸν ἐπτανήσιον ἱατρὸν Ἰωάννην Φραγκῖσκον Τσουλάτην, τὸ 1787 ἐν Βενετία, «ἡ δύναμις τῆς μουσικῆς» καὶ «τοῦ χοροῦ» ἐπιδρῶν εὐνοικῶς ἐπὶ τῆς ψυχικῆς σφαίρας, «ἐπὶ τὰ ἤθη καὶ τὰς ἀσθενείας»²⁹. Ὁ Γ. Δαμαρτζίδης συμβουλεύει ἀναλόγως: «πρέπει νὰ διασκεδάζωσι καὶ νὰ ἀπέχωσιν ἀπὸ ἀντικείμενα προξενοῦντα λύπην ἢ θυμόν»³⁰. Τὴν ἀξίαν τῆς ἀσκήσεως διὰ τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν ὑγίαν τονίζει ὁ Γεώργιος Κορέσιος ὁ χῖος, ἱατροφιλόσοφος, θεολόγος, φυσικός, τὸ 1612 ἐν Πίζα καὶ Φλωρεντία: «ἀσκησις μετρία... παθῶν πάντα βροτὸν ρύεται... ἀσκησις δύναιμι αὐξάνει»³¹. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Μιχαήλ, «ὅταν γίνεταί... καθ' ὑπερβολὴν ὁ ἀγὼν τοῦ νοός, τότε καταντῶσι νοῦς καὶ σῶμα εἰς μίαν ἐλεινήν κατάστασιν... ὅσοι εἶναι πρὸς θυμὸν ἐπιρρεπεῖς πρέπει νὰ ἀποφεύγωσι φαγητὰ καὶ πιοτά, ὅσα τὸ αἷμα ἐξάπτουσι». Κατὰ τὸν αὐτὸν ἱατρὸν, ὁ ἔρωσ, ὡς αἴσθημα εἶναι ἀποδεκτός, ὡς «πάθος» εἶναι κατακριτέος: «ὁ ἄνθρωπος... ἀφ' οὗ κυριευθῆ ἀπὸ... θηριώδη ἔρωτα, ἀρχίζει νὰ φθειρέται κατὰ τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα»³². Ἰδιαιτέρως ὁ Διονύσιος Πύρρος, ἱατροφιλόσοφος, ἀρχιμανδρίτης, πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἱατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν καὶ διδάσκαλος τοῦ πρώτου ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικοῦ Σχολείου, ἐρευνᾷ «πάθη τῆς ψυχῆς καὶ θεραπείαν αὐτῆς... Πάθος

26. Βιβλίον Πρόχειρον... Μαμουήλου Γλυυζωνίου τοῦ ἐκ Χίου, Ἐνετίησι 1596, σ. 72.

27. Συμεὼν Μάμας, Περὶ ἀέρων, στοιχείων, τροφῶν δυνάμεων, Bibliothéque Nationale de Paris, Codex Parisin. 1010, s. XVI, f. 175.

28. Νουθεσίαι... σχετικῶς πρὸς τὴν δίαιταν τῆς ζωῆς... ὑπὸ Καίσαρος Οὐζιλίου... ἐπιστάσις Α. Ι. Κλάδου, ἀστυίατροῦ, Ἐν Ἀθήναις 1836, σ. 14, 19, 1.

29. Ἰωάννου Φραγκ. Τσουλάτη, Περὶ δυνάμεως τῆς Μουσικῆς ἐπὶ τὰς παθήσεις..., Ἐν Βενετία 1787.

30. Ὑγιεινὰ Παραγγέλματα, Γ. Δαμαρτζίδου, φ. 30.

31. Διήγησις... παρὰ Γεωργίου Κορεσίου τοῦ Χίου..., Ἐν Φλωρεντία 1612, σ. 2.

32. Διαιτητικῆς Παραγγέλματα, Κωνσταντῖνου Μιχαήλ, σ. 172, 113, 196.

ψυχῆς εἶναι ἡ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν κίνησις αὐτῆς», ὡς «φθόνος... ὀργή, θυμὸς... λύπη... ὑπερβολικὸς ἔρωσις». Ἀντιθέτως, «μόνον ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐλπίς εἶναι πάθη τῆς ψυχῆς ἡδέα». «Διὰ τὸ εἶναι ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν δυστήνων... παθῶν, πρέπει ἐν καιρῷ νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ νὰ κάμῃ τελείαν ἀποχὴν καὶ παῦσιν αὐτῶν»³³. Τέλος, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς φρονεῖ ὅτι «δραστικώτερον μέσον καὶ τὴν υἰεῖαν νὰ φυλάσσωσι καὶ τὴν ζωὴν νὰ μακρύνωσι εἶναι τῶν ψυχικῶν παθῶν ἡ μετρίασις»³⁴.

33. Ἐγκόλιον τῶν ἰατρῶν, ἥτοι πρακτικὴ ἰατρικὴ, συντεθεῖσα παρὰ Διονυσίου Πύρρου..., Ἐν Ναυπλίῳ 1831, σ. 252, 253.

34. Ἀδαμάντιου Κοραΐ, Ἱπποκράτους τὸ Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων, Ἐν Παρισίοις 1816, Προλεγόμενα, σ. μδ'.

Σημείωσις: Ἀνακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ Γ' Πανελληνιον Συνέδριον τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς (Παρνασσός, Νοέμβριος 1985).